

Професор Томаш ПАЛ,
Угорська академія наук, Інститут соціології,
університет Корвінус Будапешт

КОМЕНТАР ДО АНКЕТ З ЕМПІРИЧНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УГОРЩИНИ, СЛОВАЧЧИНИ, РУМУНІЇ ТА УКРАЇНИ

У статті аналізуються анкети з емпіричного соціологічного дослідження транскордонного співробітництва прикордонних регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України, підготовлені в рамках реалізації проекту «Кордони очима людей», вносяться пропозиції щодо їх вдосконалення.

Ключові слова: *емпіричне соціологічне дослідження; транскордонне співробітництво; анкети для масового, експертного та телефонного опитування.*

Три подані опитувальники з технічної точки зору можуть бути більш-менш прийнятними (звичайно, в заключній фазі необхідно попрацювати над ними), але вони україноорієнтовані в тому сенсі, що питання співпраці виникають у суспільствах на кордоні в різних формах і напрямках. Тому запитання у дослідженні варто ставити в багатьох аспектах і формах, а також використовуючи різноманітні способи та структури. Справжній акцент буде не на самих запитаннях, а саме на «філософії» анкети.

I. На даному етапі не зовсім зрозуміло, як ми диференціюємо соціальні групи на кордоні і що ми думаємо про основні форми контактів, співпраці або навіть співіснування з людьми по інший бік кордону. Ключовими аспектами вважаються життя на кордоні, його зміст, унікальні цінності, компоненти стилю життя, його культурний контекст.

В дослідженні ми розрізняємо три групи:

а) Люди, які користуються кордоном. Це – група, на чие життя він впливає. Вони мають дійсні зв'язки – родичі, бізнес, місця

розваг, друзі. Для них український кордон – цілісний. Вони його перетинають час від часу, знають в певній мірі місцевість, ціни, товари. Для них населення – не вимисел, принаймні деякі обличчя, а дійсно щось справжнє. Тільки менша частина населення на цьому боці в прикордонній зоні буде використовувати кордон часто або інтенсивно. Це означає, що автоматично кожен, хто знаходиться в межах 20–30-кілометрової зони на кордоні повинен бути включений до цієї вибірки. На практиці навіть серед них є група, яка використовує кордон з професійною метою, а саме трейдери, активісти меншин, люди, які доглядають та підтримують сім'ї з іншого боку... Є й інша підгрупа. Вони майже зовсім не подорожують так багато. Але знають деяких трудових мігрантів з українського боку. Можливо, вони їх наймають, мешкають разом, використовують їх по-різному. Їхні думки та досвід є особистісними, але акумульованими за допомоги цих людей і перетину кордону, який не відбувається на постійній основі. Я називаю їх дійовими особами театру на кордоні. На мою думку, доречним буде використання індивідуальних анкет. В них ми могли би запропонувати додаткову сторінку, щоб зазначити, яку роль в повсякденному житті відіграє кордон.

б) Аудиторія в ширшому сенсі для цього дійства в області – Публіка. Вони знають щось про спектакль, спостерігають за ним, але вони не є його учасниками. Вони живуть в регіоні, час від часу відвідують Закарпаття, але це не є суттєвою частиною їхнього життя. Його «віддаленість», закордоння, все це відображає «інше» різноманітними культурними аспектами. Ця група набагато більша у порівнянні з першою. Територія проживання може починатися відразу на кордоні і закінчуватися в таких містах, як Кошице, Ніредьгаза. Можливо, їхню думку можна зібрати за допомоги традиційних опитувальників телефоном.

в) Експерти, аналітики, фахівці, менеджери транскордонного руху всіх форм і сфер. Це – професійна група, яка наразі з'являється. В Угорщині та транскордонному регіоні, враховуючи великі міста, ця група сягає сотень, можливо, тисяч учасників. Активний бізнесмен, місцеві розробники, журналісти, менеджери

водних ресурсів, які працюють з угорською меншиною в Закарпатті, місцеві адміністратори в прикордонних населених пунктах або інших місцях, використовуючи українську сторону в якості ринку або ресурсу у всіх можливих аспектах. Для них ми можемо розробити експертну анкету, до якої частково внести запитання про існуючі інструменти щодо перспектив та актуальних проблем співробітництва, зважаючи на міжнародні аспекти.

II. Исторична довідка: кордон між ЄС та Україною в період 1944–1991 років був кордоном між ЄС та Радянським Союзом. А кордон за радянських часів мав дуже особливе значення для колишнього громадянина СРСР з його прикордонними режимами, правилами, укріпленнями й т.ін., він руйнував кожен важливий контакт або навіть спогади про період до 1944 року та його міжрегіональний досвід. Була висока стіна, а не міст, тим не менше, в політичному сенсі, упродовж останніх років навіть радянська влада почала розмову про контакти. Потім у період між 1991 р. і появою Шенгенської зони в прикордонному режимі з'явилися унікальні можливості; в свою чергу, в цей період сформувалися актуальні форми співпраці в першій групі та думки другої групи (і не раніше, і не пізніше). Для української сторони дев'яності роки частково були періодом слабкої держави, нестабільної економіки, відчувався брак у всьому, присутність ілюзії про життя за кордоном. Відносини на кордоні, які тільки формувалися в ті роки, були асиметричними: українська сторона була слабшою і залежною, з боку Угорщини та Словаччини було відчуття переваги майже в кожному аспекті життя й економіки. Третя група експертів, звичайно ж, ознайомена з цим. Тепер рівні більш однакові, але постають справжні запитання дослідження: ширша думка Аудиторії відслідковувала ці зміни чи ні? Чи перша хвиля пострадянського досвіду все ще впливає на існуючі думки хоча б частково, чи все минуло?

III. Два важливі культурні аспекти

Проект всіма засобами та формами проводить опитування щодо думки респондентів про Україну та українських громадян (при наявності меншин серед них). За моїми відомостями, ситуа-

ція в трьох прикордонних країнах Європи відрізняється. У якості приклада я відзначу деякі угорські особливості.

а) В угорській ментальності та культурі Закарпаття має своєрідну позицію. Для угорців воно є більш стабільним, ніж нова незалежна Україна. Для громадської думки в Угорщині територія з іншого боку колишнього Радянського Союзу, справжній український кордон це – Закарпаття. Ця концепція відображена в книгах з історії, літератури, в назвах багатьох путівників і т.ін. Їх досвід, якщо він взагалі існує, стосується, насамперед, Закарпаття, а не цілої країни. Саме тому експерту можна поставити запитання про «перспективи щодо України». Але не громадській думці або не в повному обсязі. Ми повинні розуміти, що Закарпаття з його багатокультурним минулим є частиною стабільної віртуальної концепції про колишню «історичну Угорщину». Деякі розповіді з історії Мукачівського замку чи руїни Хустського були (можливо і є) частиною занять з угорської історії та літератури, навіть в початковій школі. І, звичайно, Верецький перевал в Українських Карпатах є культовим місцем для кожного угорського учня. Для угорців в даному культурному контексті Закарпаття як провінція чи принаймні його міста знаходяться в низовині, а не за кордоном. Що не є складовою питання меншин, ця історична пам'ять більша і стабільніша, ніж віра місцевих груп угорських меншин.

б) У той же час для громадської думки Угорщини, яка не залучена до транскордонного руху безпосередньо, угорці Закарпаття – не просто національна меншина, але також основні партнери на рівні освіти, культури та в емоційному плані. Рівень знання слов'янських мов низький або мінімальний (присутні деякі залишки російської, а знань української мови ніколи не було). Умови проживання та культурна спадщина угорських меншин є постійним інформаційним приводом для національного телебачення і радіо, газет. Угорці Закарпаття – відносно невелика група, інші великі групи в Румунії та Словаччині виносять на обговорення в національних засобах масової інформації частіше; але в цьому плані все, що з'являється в рамках місцевого транскордонного досвіду, автоматично інтегрується з національним питанням, яке

є, принаймні для половини угорської громадської думки, ВЕЛИКИМ питанням.

Питання щодо словаків та румунів відрізняється (через історичний розділ жупи Марамарош на румунському кордоні та Підкарпатської Русі у період між 1919–1920 рр. та 1939 р. в Чехословаччині тих часів). Але знову ж таки, це – історичний аспект.

IV. Питання європейського кордону. Звичайно, опитувальники не можуть проігнорувати значення Шенгенського кордону як європейського, його ролі для націй з різних боків кордону. Я пропоную зосередитися головним чином не на технічних аспектах, але на культурній домінанті та порушенні, якщо воно взагалі існує. Члени ЄС не сприймають його як щось міфічне, але для української сторони це має саме таке значення. І з боку ЄС вони відображають думки українців. В той же час громадянство ЄС – відносно простий інструмент для інтеграції осіб до Європи, для чого використовуються різні форми транскордонних контактів (міграція, нові паспорти тощо). Населення країн ЄС, безумовно, повинно мати власну думку з цього приводу.

Як наслідок згаданого вище, я пропоную різні аспекти проблеми для дослідження в різних підгрупах. Найближче до неї може бути наступне:

I. ПРЯМИЙ ДОСВІД НА КОРДОНІ

	Дійові особи	Аудиторія	Експерти
Бізнес	XXX	X	XX
Особистісні контакти	XXX	X	X
Сім'ї, одруження	XX	X	X
Відмінності у стилі життя	XXX	XX	XX
Подорожі	XXX	X	XX
Норми	XX	XX	XXX
Навички комунікації	XX	X	XX
Знання мови	XX	X	XX
Міграція за межі	X	X	XXX

II. ІСТОРИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ

	Дійові особи	Аудиторія	Експерти
Спогади радянського періоду	X	XXX	X
Закарпаття на противагу національній ідентичності	XX	XXX	X
Розвиток України в період після 1991 року	XXX	XX	XXX
Українська /русинська ідентичність	XX	XXX	X

III. КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ В РІЗНИХ КРАЇНАХ (ТУТ УГОРЩИНА)

	Дійові особи	Аудиторія	Експерти
Питання Закарпаття	X	XXX	XX
Історичні місця на українській стороні	XX	XXX	X
Етнічні зв'язки	XX	XXX	X

IV. ЄВРОПЕЙСЬКА РАМПА або ЄВРОПЕЙСЬКІ БАР'ЄРИ

	Дійові особи	Аудиторія	Експерти
Економічна, національна співпраця	XX	X	XXX
Міграція	XX	XX	XXX
Розвиток малого та середнього бізнесу	XX	X	XX
Інфраструктура	X	X	XXX
Політика щодо водних ресурсів	X	X	XX
Митниця	XXX	X	X
Культура меншин, підтримка		XX	XX
Якість життя	XXX	XX	X
Візовий режим	XXX	X	XXX
Зміна громадянства	XXX	X	XXX

Позначення: X – мінімально важливі; XX – середньо важливі; XXX – максимально важливі.

Ці аспекти не є готовими запитаннями. Запитання повинні розроблятися для тих аспектів, які проект відбере як такі, що є важливими для учасників.